

Rūta Kaminska, Anita Bistere, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Krāslavas rajonā* (Mākslas pieminekļi Latvijā), Neputns, Rīga 2015, ss. 319 + 1 nlb., il. i plāny w tekście, ISBN 978-9934-512-71-1.

Mārīte Putniņa, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Zemgalē* (Mākslas pieminekļi Latvijā), Neputns, Rīga 2015, ss. 399 + 1 nlb., il. i plāny w tekście, ISBN 978-9934-512-48-3.

Mārīte Putniņa, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajos Aizkraukles un Jēkabpils rajonos* (Mākslas pieminekļi Latvijā), Neputns, Rīga 2018, ss. 366 + 2 nlb., il. i plāny w tekście, ISBN 978-9934-565-36-6.

Pozycje opracowane i opublikowane w ramach serii „Mākslas pieminekļi Latvijā” [„Zabytki sztuki na Łotwie”] już przed kilku laty stały się obiektem recenzji zamieszczonej na łamach „Zapisek Historycznych”. Zawierały one informacje na temat zabytków architektury i sztuki sakralnej pochodzących z okolic Dyneburga (łot. Daugavpils), Rzeżycy (łot. Rēzekne) i Prel (łot. Preiļi), jak również bezpośrednio ze wspomnianych ośrodków i wyszły spod pióra dwóch znanych łotewskich historyczek sztuki: Rūty Kaminskiej i Anity Bistere¹. Tereny uwzględnione w tych pracach są położone, poza drobnymi wyjątkami, w granicach dawnych Inflant Polskich (w latach 1677–1772 województwa inflanckiego).

Trzy kolejne opracowania, o których traktuje niniejszy tekst, pochodzą z lat 2015–2018 i koncentrują się na zabytkach sakralnych pochodzących z różnych regionów historycznych Łotwy: Łatgalii, Semigalii i Liwonii. Rūta Kaminska i Anita Bistere kontynuują w swojej książce (dalej cyt. Kaminska/Bistere 2015) zapoczątkowane przed laty zapoznanie czytelników z bogatą spuścizną kulturową dawnych Inflant Polskich (Łatgalii). Tym razem przedmiotem ich zainteresowania stały się obiekty sakralne funkcjonujące w granicach współczesnych powiatów krasławskiego, dagdzieńskiego oraz agłońskiego (agłońskiego), a także w miasteczkach Krasław (łot. Krāslava) i Dagda. W sumie omówiono w tomie dzieje, wygląd i wystrój 24 obiektów sakralnych należących do katolików (prócz kościołów także trzech kaplic), a także trzech świątyń luterańskich, pięciu prawosławnych cerkwi oraz jednej prawosławnej kaplicy, wreszcie pięciu domów modlitwy należących do staroobrzędowców. Wśród nich znalazły się takie perełki architektury, jak barokowy kościół pw. Trójcy Przenajświętszej w Dagdzie, nekropolia wygasłej w 1800 r. polsko-inflanckiej gałęzi rodziny Hylzenów, imponujący barokowy kościół pw. Świętego Ludwika w Krasławiu, którego podziemia kryją pochówki dawnych właścicieli miasta – Broel-Platerów, czy wreszcie kościół pw. Świę-

¹ Paweł A. JEZIORSKI, [rec.] Rūta KAMINSKA, Anita BISTERE, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Daugavpils rajonā*; Rūta KAMINSKA, Anita BISTERE, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Rēzeknes pilsētā rajonā*; Rūta KAMINSKA, Anita BISTERE, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Preiļu rajonā*, *Zapiski Historyczne*, t. 79: 2014, z. 1, s. 129–137.

tego Jana Chrzciciela w Indrycy (łot. Indrica), dawna świątynia luterańska, najstarszy drewniany kościół Łatgalii, stojący w tym samym miejscu od schyłku XVII w. Niektóre spośród tych obiektów swój aktualny stan zawdzięczają polskim funduszom i konserwatorom, co autorki tomu podkreślają obszernie we wstępie. Pominęto w opracowaniu największe na współczesnej Łotwie katolickie sanktuarium – kościół (bazylikę) pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Agłonie (łot. Aglona) z drugiej połowy XVIII w. Jest to efekt konsekwentnego trzymywania się przy konstruowaniu struktury poszczególnych tomów podziału administracyjnego Łotwy sprzed reformy 2009 r. Stąd „historyczny okręg krasławski” w tytule recenzowanego tomu i uwzględnienie agłońskiego sanktuarium już w tomie z 2013 r., omawiającym zabytki „historycznego okręgu prelskiego”² (wówczas Aglona jako siedziba gminy należała do tej jednostki terytorialnej, od 2009 r. stanowi natomiast centrum odrębnego powiatu i gminy).

W tomie zostały również pominęte miejscowe synagogi, a informacje na ich temat ograniczono do kilku wzmianek i fotografii we wstępie. Wpłynęły na to przede wszystkim zasady kwalifikacji obiektów do opracowania, jednolite dla wszystkich tomów publikowanych w ramach serii „Mākslas pieminekļi Latvijā”. Zgodnie z nimi obiekty pozbawione wybitnych cech architektonicznych, niebędące zabytkami w świetle obowiązującego na Łotwie prawa i niemogące pretendować do takiego statusu, w znacznym stopniu przebudowane i pozbawione pierwotnych funkcji, nie powinny zostać uwzględnione w ramach serii. Podobnie traktowane są obiekty nieistniejące, na temat których brakuje odpowiednich informacji, np. planów bądź dokumentacji fotograficznej. Przyglądając się zachowanym do czasów współczesnych łatgalskim synagom i żydowskim domom modlitwy, nie sposób polemizować w większości przypadków z decyzją autorek o pozostawieniu tych miejsc kultu bez szerszego komentarza. Rzeczywiście, dominują wśród nich niewielkie, wzniesione z cegły konstrukcje pozbawione wyraźnych cech stylowych, budowane bardzo ekonomicznie, wyłącznie w celach użytkowych. Co więcej, dziś nie pełnią już one funkcji sakralnych. Nie wszystkie łatgalskie synagogi wyglądały jednak jak te zachowane do czasów obecnych. Do tego grona zaliczała się bez wątpienia murowana, dwukondygnacyjna synagoga w Krasławiu, wzniesiona w 1764 r. dzięki funduszom właścicieli dóbr krasławskich – rodzinie Broel-Platerów i zniszczona podczas drugiej wojny światowej. Nieuwzględnienie jej przez R. Kaminską i A. Bistere, poza drobną wzmianką we wstępie uzupełnioną fotografią z lat dwudziestych XX w. (por. Kaminska/Bistere 2015, s. 11), uważam za błąd. Szczególnie, że zachowała się pokaźna liczba informacji na temat tego obiektu, łącznie z dokumentacją fotograficzną, dowodzącą jednoznacznie, że nie był on ani mały, ani bezstylowy³. Warto było też zwrócić nań uwagę chociażby z racji roli, jaką krasławski kahał odgrywał w Łatgalii już przed 1772 r. oraz eksponowanego miejsca w dziejach Krasławia społeczności żydowskiej, stanowiącej pod koniec XIX w. połowę mieszkańców tego miasteczka (51% w 1897 r.)⁴.

² Rūta KAMINSKA, Anita BISTERE, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Preiļu rajonā* (Mākslas Pieminekļi Latvijā), Rīga 2013, s. 20–31.

³ Por. dla przykładu: *The Jewish Community of Kraslava*, http://www.seligman.org.il/kraslava_jews.html [dostęp z 24 I 2021 r.].

⁴ Zob. Paweł A. JEZIORSKI, *Wydarzenia z lat 1768–1772 w województwie (księstwie) inflancim w świetle korespondencji rodziny Broel-Platerów*, [in:] *Litwa i jej sąsiedzi w relacjach wza-*

Większość katolickich świątyń uwzględnionych w opracowaniu R. Kaminskiej i A. Bistere pochodzi z XVIII–XIX w. Niektóre spośród nich stanęły w miejscu jeszcze starszych miejsc chrześcijańskiego kultu, funkcjonujących już w XVII czy nawet rzekomo w XVI stuleciu. Do tych szesnastowiecznych „prapoczątków” niektórych kościołów podchodziłbym jednak z dużą dozą ostrożności, zazwyczaj wzmianki o tak zamierzchłej metryce owych obiektów bazują bowiem nie na źródłach z epoki, lecz na późniejszej tradycji lub też zostały zaczerpnięte z dziewiętnastowiecznej literatury. Ta ostatnia, nawet prace nestora naukowej historiografii polsko-inflanckiej Gustawa Manteuffla (1832–1916), nie mogą być traktowane bezkrytycznie, tym bardziej że często źródła podawanych w nich wiadomości pozostają albo nieznane, albo są już aktualnie niemożliwe do zweryfikowania.

Znacznie młodsza metryka cechuje świątynie i domy modlitwy innych wyznań uwzględnionych w opracowaniu R. Kaminskiej i A. Bistere. Wspomniane w pracy kościoły luterzańskie pochodzą z pierwszej połowy XX w., z kolei cerkwie i kaplice prawosławne głównie z XIX stulecia. Także większość domów modlitwy staroobrzędowców omówionych w pracy pochodzi zaledwie z pierwszej połowy XX w., mimo że historia starowierców na terenie Łatgalii sięga już drugiej połowy XVII stulecia⁵. Zdecydował o tym charakter polityki konfesyjnej państw władających tym obszarem od połowy XVI. Przykładowo w tzw. czasach polskich, szczególnie od schyłku XVII stulecia, budowa świątyń innych niż katolickie była na obszarze Łatgalii (ówczesnego województwa inflanckiego) poważnie utrudniona. Odstępstwa od tej reguły zdarzały się wyłącznie na terenie niektórych prywatnych majątków, szczególnie tych pozostających w rękach zamożnych i wpływowych właścicieli⁶. Tam tolerowano również na polu oficjalne domy modlitwy starowierców. Ambiwalentny stosunek do tych ostatnich zaczął się zmieniać jeszcze przed pierwszym rozbiorem Rzeczypospolitej Obojga Narodów, przede wszystkim w związku z postęпами skutecznej akcji misyjnej, realizowanej

jemnych (XVII–XIX w.), red. Iwona JANICKA, Anna KOŁODZIEJCZYK, Olsztyn–Gdańsk 2014, s. 38–39; *Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu. Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764–1775*, wyd. Bogusław DYBAŚ, Paweł A. JEZIORSKI, Tomasz WIŚNIEWSKI (Fontes TNT, t. 116), Toruń 2018, s. 182–183 (nr 7), 201–202 (nr 12), 355–357 (nr 70); Adam DYLEWSKI, *Jewish communities in Latgale, former Polish Livonia*, <https://sztetl.org.pl/en/tradition-and-jewish-culture/central-and-eastern-europe/jewish-communities-in-latgale-former-polish-livonia> [dostęp z 26 I 2021 r.].

⁵ Zob. Владимир НИКОНОВ, *Староверие Латгалии. Очерки по истории староверческих обществ Режицкого и Люцинского уездов (2-я половина XVII – 1-я половина XX вв.)*, [s.l.] 2008 [Władimir NIKONOW, *Starowierze Łatgalii. Oczeki po istorii starowierczeskich obščestw Riežyckogo i Lucynskogo ujezdow (2-ja połowina XVII – 1-ja połowina XX ww.)*, [s.l.] 2008].

⁶ Por. przykład dóbr należących do luterzańskich Korffów: Paweł A. JEZIORSKI, *Z dziejów luteranizmu w Łatgalii w tzw. czasach polskich (1561–1772)*, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 63: 2019, s. 141–143. Zob. też Andrzej GIL, *Cerkiew unicka w województwie inflanckim w drugiej połowie XVIII wieku. Przyczynek do dziejów zadźwińskiej części metropolii kijowskiej*, [in:] *Academia. Terra Historiae. Studii na pošanu Walerija Smolija*, kn. 1: *Prostori istorii*, red. Геннадій БОРЯК, Київ 2020 [Academia. Terra Historiae. Studiji na poszanu Walerija Smolija, kn. 1: *Prostori istoriji*, red. Hennadij BORIAK, Kyjiw 2020], s. 351–360.

przez starowierców wśród łatgalskich katolików i unitów⁷. Rodzącej się niechęci wobec staroobrzędowców nie zmieniło przejście Łatgalii pod rządy rosyjskie. Tym bardziej że władze carskie zainteresowane były przede wszystkim wspieraniem Cerkwi prawosławnej. Z tego też powodu aż po rok 1883 obowiązywał w Łatgalii zakaz wznoszenia oficjalnych domów modlitwy starowierców⁸, co bezpośrednio wpłynęło na współczesny stan zachowania należących do nich obiektów sakralnych.

W tomach, których autorką jest Mārīte Putniņa (dalej cyt. Putniņa 2015; Putniņa 2018), proporcje wyznaniowe rozkładają się już zgoła inaczej. Jest to efekt przynależności od połowy XVI do końca XVIII stulecia większości obszarów uwzględnionych w obu pozycjach do Księstwa Kurlandii i Semigalii, a więc państwa, w którym religią dominującą był luteranizm. Katolicy nie odgrywali tu tak istotnej roli, jakkolwiek nie można też mówić o ich prześladowaniu. Przed tym skutecznie bronił ich suzeren Księstwa – polsko-litewska Rzeczpospolita, aktywnie wspierająca chociażby jezuitów w działalności misyjnej prowadzonej wśród kurlandzkich i semigalskich protestantów⁹.

W pierwszym z omawianych opracowań autorstwa M. Putniņas (Putniņa 2015), nieobejmującym jednak – jak sugeruje tytuł – całej Semigalii, a wyłącznie współczesne powiaty Auce, Bauska, Dobele, Iecava, Jelgava (Mitawa), Ozolnieki, Rundāle, Tērvete i Vecumnieki, wraz z głównymi miastami regionu (Bauska [Bowsk], Dobele i Jelgava, czyli dawna Mitawa), uwzględnione zostały w sumie 53 obiekty sakralne. Składają się na nie 33 świątynie luterskie, 10 kościołów katolickich, pięć cerkwi, jeden kościół ewangelików reformowanych, po jednym domu modlitwy staroobrzędowców i wyznawców Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego, wreszcie dwie synagogi (w Mitawie oraz Bausce. Obecność synagog w tym zestawieniu warto podkreślić, tym bardziej że oba obiekty nie zachowały się do czasów współczesnych (zostały zniszczone w 1941 r., po wkroczeniu oddziałów niemieckich na teren obecnej Łotwy). Pewien niedosyt pozostawiają odwołania autorki do polskojęzycznych materiałów źródłowych i literatury. W bibliografii dołączonej do tomu próżno ich szukać. Jeśli już autorka z nich korzysta, to wyłącznie za pośrednictwem opracowań innych badaczy łotewskich. Samoistnie skazuje się więc na obce interpretacje i pewnego rodzaju wybiórczość w dobrze materiału źródłowego tego rodzaju.

Ostatni z omawianych tomów (Putniņa 2018) obejmuje obszar historycznych okręgów Aizkraukle i Jēkabpils, czyli współczesnych powiatów Aizkraukle, Aknīste, Jaunjelgava, Jēkabpils, Koknese, Krustpils, Nereta, Pļaviņas, Sala, Skrīveri i Viesīte,

⁷ Por. np. *laudum* sejmiku przedkonwokacyjnego w Dyneburgu z 6 II 1764 r., w którym stwierdzano: „[...] Bohomołowie [tu: starowiercy – P.A.J.] przez rozprzestrzenienie sekty swojej nie tylko że są publicznym zgorszeniem, ale też niemają z religii naszej unitów i katolików do apostazji przywieśli, przeto zabiegając dalszym ejusmodi inkonwenienciom ustanawiamy laudo publico, aby tak publiczne jako i prywatne onych bożnice czyli domy na molebiny wystawione, zniesione były ubique locorum [...]”; *Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu*, s. 167 (nr 1).

⁸ В. Никонов, op.cit., s. 57.

⁹ Por. *Latvijas vēstures avoti Jezuitu ordeņa archivos*, d. 1, sak. Jozefs KLEIJNTJENS, Rīgā 1940, s. 1–239; Andrea MARIANI, *Jezuici w Inflantach i w Kurlandii (1700–1773). Między wielką polityką a elitą lokalną*, *Zapiski Historyczne*, t. 77: 2012, z. 4, s. 113–138.

łącznie z największymi ośrodkami miejskimi regionu – Aizkraukle, Jaunjelgava i Jēkabpils (dawny Jakobsztat). Ziemie te leżą po obu stronach Dźwiny i wchodzą w skład trzech krain historycznych Łotwy: Semigalii, Liwonii oraz Łatgalii. Na kartach tomu zostały omówione łącznie 43 obiekty sakralne – 27 luterzańskich kościołów i jeden luterński dom modlitwy, siedem świątyń katolickich (łącznie z jedną kaplicą), sześć cerkwi prawosławnych oraz dwa domy modlitwy starowierców. Ponownie pominięto miejscowe synagogi, wspominając o nich jedynie we wstępie do tomu, a także kilka obiektów sakralnych z XIX–XXI w., które z różnych względów uznano za mało interesujące (brak cech stylowych, gruntowne przebudowy, które zatarty ich pierwotny wygląd itd.). Kolejny raz wypada żałować, że nie poświęcono większej uwagi żydowskim miejscom kultu i modlitwy. Trudno bowiem kompleksowo ukazywać historię i spuściznę kulturową Łotwy, pomijając jednocześnie wątek żydowski, ponadto niektóre spośród „zapomnianych” przez autorkę synagog należały pod względem architektonicznym do obiektów bardzo ciekawych i wartościowych¹⁰. Rozczarowuje też oszczędność, z jaką M. Putniņa potraktowała zagadnienie najstarszych murowanych kościołów regionu, zniszczonych w toku wojen XVI – początków XVIII w. Mam tu na myśli m.in. średniowieczny kościół w Aizkraukle (badany przez archeologów już w 1939 r.) czy świątynię związane ze średniowiecznym miastem Kokenh(a)usen, zdewastowanym podczas walk z Iwanem Groźnym o Inflanty¹¹. Rezygnacja z dokładniejszego opisu tych obiektów, przynajmniej we wstępie, jest moim zdaniem nieuzasadniona, nawet jeśli odwołać się do ram przedmiotowych serii „Mākslas pieminekļi Latvijā”. Szczególnie, że autorka miała do dyspozycji bogatą literaturę tematu, chociażby syntetyczną pracę Andrisa Caune i Ievy Ose o murowanych kościołach Łotwy z końca XII – początków XVI w.¹², którą przecież znała (wymienia ją w bibliografii dołączonej do tomu). Podobne wątpliwości wywołuje także pominięcie kościoła o nieznanym wezwaniu, zlokalizowanego niegdyś u ujścia Ewikszty (łot. Aiviekste) do Dźwiny, po stronie łatgalskiej¹³, którego położenie odnotowują precyzyjnie plany z XVII–XVIII w.¹⁴ Należało o nim wspomnieć we wstępie, tym bardziej że był to obiekt murowany, a więc wyróżniający się na tle ówczesnego budownictwa Łatgalii.

¹⁰ Por. Arlene BEARE, *Synagogues of Latvia 1918–1940*, <https://kehilalinks.jewishgen.org/riga/Synagogues%20of%20Latvia.html> [dostęp z 26 I 2021 r.]; Christine USDIN, *Births in Jakobstadt/Jekabpils in 1907*, <http://usdine.free.fr/birthsjakobstadtninehundredseven.html> [dostęp z 26 I 2021 r.].

¹¹ Stan tych obiektów opisuje chociażby rewizja z 1599 r.; zob. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 13: *Inflanty*, cz. 1, wyd. Jan JAKUBOWSKI, Józef KORDZIKOWSKI (Źródła Dziejowe, t. 24, cz. 1), Warszawa 1915, s. 65–77. Zachowały się także wizerunki części spośród nich, datowane na pierwszą połowę XVII w.; zob. Karol ŁOPATECKI, Wojciech WALCZAK, *Mapy i plany Rzeczypospolitej XVII w. znajdujące się w archiwach w Sztokholmie*, t. 1, Warszawa 2011, s. 296–297.

¹² Andris CAUNE, Ieva OSE, *Latvijas viduslaiku mūra baznīcas 12. gs. beigās – 16. gs. sākums*, Rīga 2010.

¹³ *Ibid.*, s. 63–65.

¹⁴ Johans K. BROCE, *Zimējumi un apraksti, sēj. 3: Latvijas mazās pilsētas un lauki*, red. Teodors ZEIDS, Rita BRAMBE, Gvido STRAUBE, Rīga 2002, s. 282 (tu określony jako „Griewe Kirche”); A. CAUNE, I. OSE, *op.cit.*, s. 64.

Gwoli ścisłości dodam, że materiały uzupełniające wywód autorki na temat osiemnastowiecznych losów dawnej świątyni bazylikańskiej w Jakobsztacie (obecnie w rękach łotewskiej Cerkwi prawosławnej, zob. Putniņa 2018, s. 132–141) znajdują się w archiwum rodziny Borchów z Warklan (łot. Varakļāni), przechowywanym we Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece Ukrainy im. Wasyla Stefanyka (Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника)¹⁵. Z pominięcia tych materiałów źródłowych nie robię autorce zarzutu, wszak nie do wszystkiego mogła sięgnąć, zwłaszcza do archiwaliów. Nie taki zresztą jest charakter wydawnictwa, mającego za zadanie spełniać przede wszystkim funkcję swego rodzaju kompendium, syntezy, a nie ujęcia monograficznego. Chciałby jednak podkreślić pewną skłonność M. Putniņas, dającą się zauważyć już w trakcie lektury tomu traktującego o zabytkach Semigalii (Putniņa 2015), do pomijania źródeł polskojęzycznych, a także polskiej literatury. Rzuca się to szczególnie w oczy, gdy porównamy dzieło M. Putniņas z omawianym wcześniej tomem autorstwa R. Kaminskiej i A. Bistere (Kaminska/Bistere 2015).

Przejdźmy wreszcie do podsumowania. Recenzowane wydawnictwa zostały skonstruowane według tego samego schematu. Każde otwiera wstęp napisany w formie eseju traktującego o specyfice historycznej, etnicznej i religijnej regionu, któremu dany tom został poświęcony. Zawarto w nim podstawowe informacje na temat historii politycznej, cech charakterystycznych miejscowej architektury, przywołano nazwiska najważniejszych architektów tworzących na tym terenie itd. Dalej zamieszczono opracowania poszczególnych obiektów sakralnych, a koniec każdego z tomów wieńczy zbiór kilku dodatków. Czytelnik znajdzie wśród nich zestawienie źródeł i literatury oraz opis zamieszczonych w danym tomie ilustracji. Ponadto indeks nazwisk (umieszczony jednak w dość niefortunnym miejscu – ginie między innymi załącznikami), słowniczek trudniejszych terminów architektonicznych, a także obszernie streszczenia w języku angielskim (pojawiają się we wszystkich omawianych tomach) oraz rosyjskim (tylko w dwóch: Kaminska/Bistere 2015 oraz Putniņa 2018). Utrzymano znaną z lat poprzednich wysoką jakość wizualną publikacji. Omawiane tomy zawierają olbrzymi zasób materiału ilustracyjnego, na który składają się obok fotografii także plany, rzuty budynków itd. Stanowi on integralną część wydawnictw, ukazując również wnętrza omawianych obiektów i najciekawsze elementy ich wyposażenia. Dodajmy, że w dużej części są to niezwykle interesujące i wartościowe ze względu na swojej walory dokumentacyjne fotografie z lata dwudziestych i trzydziestych XX w., wykonane przez przedstawicieli łotewskiej służby ochrony zabytków. W omawianych opracowaniach obszernie wykorzystano także raporty zredagowane przez tych urzędników w trakcie inspekcji terenowych.

Wszystkie trzy tomy zostały przygotowane bardzo staranie. Dostrzeżone błędy są bardzo nieliczne i mają marginalne znaczenie, zob. np. Kaminska/Bistere 2015, s. 307, gdzie w rosyjskim streszczeniu opisu cerkwi w Grawerach (łot. Grāveri) pojawia się

¹⁵ Zob. Тереза РОНЧКА-ЕЗИОРСКА, Павел А. ЕЗИОРСКИ, *Базилианский «монастырь» в Якобштадте в свете источников из архива графов Борхов в Вараклянах* [Tereza RONCZKA-JEZIORSKA, Paweł A. JEZIORSKI, *Bazilianskij «monastyr» w Jakobsztadte w swietie istocznikow iz archiwa grafow Borchow w Waraklanach*], *Vēsture: Avoti un Cilvēki*, [vol.] 22: 2019, s. 191–200.

omyłkowo rok 1936 zamiast 1836. Mimo podniesionych uwag ogólna ocena omawianych wydawnictw jest bardzo pozytywna. Wartościowa seria „Mākslas pieminekļi Latvijā” utrzymuje zatem swój wysoki poziom i wypada się tylko z tego cieszyć.

Paweł A. Jeziorski*

 <https://orcid.org/0000-0003-0733-8381>

BIBLIOGRAFIA

- Beare, Arlene. “Synagogues of Latvia 1918–1940.” Accessed January 26, 2021. <https://kehilalinks.jewishgen.org/riga/Synagogues%20of%20Latvia.html>
- Broce, Johans K. *Zīmējumi un apraksti*, vol. 3: *Latvijas mazās pilsētas un lauki*. Edited by Teodors Zeids, Rita Brambe and Gvido Straube. Rīga: Zinātne, 2002.
- Caune, Andris and Ieva Ose. *Latvijas viduslaiku mūra baznīcas 12. gs. beigās – 16. gs. sākums*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010.
- Dybaś, Bogusław, Paweł A. Jeziorski and Tomasz Wiśniewski, eds. *Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu. Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764–1775*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Instytut Historii PAN, 2018.
- Dylewski, Adam. “Jewish communities in Latgale, former Polish Livonia.” Accessed January 26, 2021. <https://sztetl.org.pl/en/tradition-and-jewish-culture/central-and-eastern-europe/jewish-communities-in-latgale-former-polish-livonia>
- Gil, Andrzej. “Cerkiew unicka w województwie inflanckim w drugiej połowie XVIII wieku. Przyczynek do dziejów zadźwińskiej części metropolii kijowskiej.” In *Academia. Terra Historiae. Studiyy na poshanu Valeriya Smoliya*, vol. 1: *Prostory istoriyi*, edited by Hennadiy Boryak, 351–360. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, DU “Instytut vsesvitnoyi istoriyi Natsionalnoyi akademiyi nauk Ukrainy”, 2020.
- Jakubowski, Jan and Józef Kordzikowski, eds. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, vol. 13: *Inflanty*, part 1. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1915.
- Jeziorski, Paweł A. “Wydarzenia z lat 1768–1772 w województwie (księstwie) inflanckim w świetle korespondencji rodziny Broel-Platerów.” In *Litwa i jej sąsiedzi w relacjach wzajemnych (XVII–XIX w.)*, edited by Iwona Janicka and Anna Kołodziejczyk, 25–40. Olsztyn, Gdańsk: Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2014.
- Jeziorski, Paweł A. “Z dziejów luteranizmu w Łatgalii w tzw. czasach polskich (1561–1772).” *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 63 (2019): 119–154.
- Kaminska, Rūta and Anita Bistere. *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Preiļu rajonā*. Rīga: Neputns, 2013.
- Kaminska, Rūta and Anita Bistere. *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Krāslavas rajonā*. Rīga: Neputns, 2015.

* Instytut Historii, Polska Akademia Nauk

 paj111@wp.pl

- Kleijntjens, Jozefs, ed. *Latvijas vēstures avoti Jezuitu ordeņa archivos*, vol. 1. Rīgā: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1940.
- Łopatecki, Karol and Wojciech Walczak. *Mapy i plany Rzeczypospolitej XVII w. znajdujące się w archiwach w Sztokholmie*, vol. 1. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2011.
- Mariani, Andrea. "Jezuici w Inflantach i w Kurlandii (1700–1773). Między wielką polityką a elitą lokalną." *Zapiski Historyczne* 77/4 (2012): 113–138.
- Nikonov, Vladimir. *Staroveriye Latgalii. Ocherki po istorii starovercheskikh obshchestv Rezhitskogo i Lyutsinskogo uyezdov (2-ya polovina XVII – 1-ya polovina XX vv.)*. [s.l.]: Rezeknenskaya Kladbishchenskaya staroobryadcheskaya obshchina, 2008.
- Putniņa, Mārīte. *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajos Aizkraukles un Jēkabpils rajonos*. Rīga: Neputns, 2018.
- Putniņa, Mārīte. *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Zemgalē*. Rīga: Neputns, 2015.
- Ronchka-Yeziorska, Tereza and Pavel A. Yeziorski. "Bazilianskiy 'monastyr' v Jakobshadtade v svete istochnikov iz arkhīva grafov Borkhov v Varaklyanakh." *Vēsture: Avoti un Cilvēki* 22 (2019): 191–200.
- Usdin, Christine. "Births in Jakobstadt/Jekabpils in 1907." Accessed January 26, 2021. <http://usdine.free.fr/birthsjakobstadtninehundredseven.html>

